

DOI 10.51558/2490-3647.2025.10.1.883

UDK 316.66-053.2-056-3

Primljeno: 25. 11. 2024.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Sladana Čalasan, Nadica Jovanović-Simić, Bojana Drljan

PREDIKTIVNI UTICAJ SOCIO-DEMOGRAFSKIH KARAKTERISTIKA NA ADAPTIVNA POSTIGNUĆA DJECE SA RAZVOJNIM POREMEĆAJIMA

Adaptivno ponašanje definiše se kao skup konceptualnih, socijalnih i praktičnih vještina koje ljudi uče i koriste u svakodnevnom životu. Cilj istraživanja bio je ispitivanje prediktivnog uticaja socio-demografskih karakteristika (pola, obrazovanja roditelja, radnog i bračnog statusa roditelja, prihoda porodice i broja braće i sestara) na adaptivna postignuća djece sa razvojnim poremećajima. Istraživanje je sprovedeno na ukupnom uzorku od 94 ispitanika, oba pola, uzrasta od 4 do 14 godina ($9,22 \pm 2,79$), koji je podijeljen u tri grupe. Prvu grupu činilo je 31 dijete sa SJP; drugu grupu 30 djece sa PSA; treću grupu 33 djece sa LIO. Prikupljanje podataka o individualnim karakteristikama ispitanika izvršeno je na osnovu socio-demografskog upitnika koji je posebno konstruisan za potrebe ovog istraživanja. Za procjenu adaptivnih vještina (konceptualnih, socijalnih, praktičnih) korišćena je Dijagnostička skala za procjenu adaptivnog ponašanja (Pearson Patton & Mruzek 2016). Istraživanje je realizovano tokom 2020/2021. godine u udruženjima za djecu i omladinu sa potrebom za posebnom podrškom, predškolskom ustanovama, redovnim i specijalnim školama u Bosni i Hercegovini. Rezultati istraživanja su pokazali da kod djece sa SJP nijedna od ispitivanih socio-demografskih karakteristika nije bila značajan prediktor adaptivnih postignuća. Radni status majke bio je značajan prediktor konceptualnog, pol i broj braće i sestara socijalnog, a obrazovni nivo majke praktičnog domena kod djece sa PSA. Kod djece sa LIO, radni status majke izdvojio se kao najznačajniji prediktor u konceptualnom domenu i ukupnom adaptivnom skor na ABDS skali. Možemo zaključiti da socio-demografske karakteristike kao prediktivne varijable ostvaruju različit uticaj na adaptivno funkcionisanje u okviru različitih grupa djece.

Ključne riječi: socioekonomski status; adaptivno ponašanje; djeca sa razvojnim poremećajima

UVOD

Adaptivno ponašanje (AP) definiše se kao skup konceptualnih, socijalnih i praktičnih vještina koje ljudi uče i koriste u svakodnevnom životu (Schalock et al. 2010). Prema petom izdanju *Dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje* (DSM-5 APA 2013) deficiti u adaptivnom funkcionisanju (Kriterijum B) govore nam koliko je osoba sposobna da zadovolji standarde zajednice, lične nezavisnosti i socijalne odgovornosti, u poređenju sa drugim osobama istih godina i istog sociokulturnog porijekla. Adaptivno funkcionisanje tako uključuje adaptivno rezonovanje u tri domena – konceptualnom, socijalnom i praktičnom: konceptualne vještine (pamćenje, jezik, čitanje i pisanje, matematičko rezonovanje, usvajanje praktičnih znanja, rješavanje problema, rasuđivanje u novonastalim situacijama), socijalne vještine (svijest o mislima, osjećanjima i iskustvima drugih, empatija, interpersonalne komunikacione vještine, sposobnost sklapanja prijateljskih odnosa, socijalno prosuđivanje) i praktične vještine (učenje i samoupravljanje kroz životna prilagođavanja, lična njega, radna odgovornost, upravljanje novcem, rekreacija, samoregulacija ponašanja, organizacija u izvršavanju školskih i radnih zadataka) (DSM-5 APA 2013). Iako se procjena AP tradicionalno vezuje za identifikaciju i klasifikaciju intelektualne ometenosti (IO), rezultati novijih istraživanja ukazuju da je evaluacija adaptivnih vještina veoma važna i kod ostalih razvojnih poremećaja (Buha, Gligorović 2019).

Specifični jezički poremećaj (SJP) karakterišu deficiti na planu razvoja ekspresivnog i receptivnog modaliteta jezičke funkcije koji nisu uzrokovani slušnim oštećenjem, poremećajem iz spektra autizma, opštim kognitivnim deficitom, socio-emocionalnim poremećajem ili sredinskim faktorima (Drljan i Vuković 2017). Sumirajući rezultate iz dosadašnjih istraživanja o AP djece sa SJP, možemo zaključiti da ovi ispitanici najlošija postignuća ostvaruju u konceptualnom domenu, što je krajnje očekivan rezultat s obzirom da se radi o domenu koji se dominantno oslanja na govorno-jezičke sposobnosti (Buha, Gligorević 2019; Čalasan, Drljan 2022; Damberg et al. 2014; Harrison, Oakland 2003; Shevell et al. 2005a).

Poremećaj iz spektra autizma (PSA) je neurorazvojni poremećaj koji definišu dva osnovna domena – deficiti u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji te ograničeni, repetitivni, stereotipni obrasci ponašanja ili aktivnosti (DSM-5 APA 2013). Na osnovu rezultata većeg broja studija utvrđen je i tipičan profil AP kod PSA, koji čine niska postignuća u domenu socijalizacije, srednje vrijednosti u domenu komunikacije i najviše vrijednosti u domenu vještina svakodnevnog života (Bölte, Poustka 2002; Carter et al. 1998; Del Cole et al. 2017; Fenton et al. 2003; Paul et al. 2004; Tomanik et al. 2007).

IO je stanje koje nastaje prije osamnaeste godine i koje karakterišu značajna ograničenja u intelektualnom i adaptivnom funkcionisanju (AAIDD 2010). Najveći dio (oko 85%) ukupne populacije osoba sa IO čine osobe sa lakom intelektualnom omećenošću (LIO) (APA 2000). Deficiti u socijalnom domenu, zajedno sa deficitima u određenim funkcionalnim akademskim i komunikacionim vještinama, čine srž poteškoća djece i odraslih sa LIO (Leffert, Siperstein 2002).

Socioekonomski status (SES) jedan je od najčešće istraživanih konstrukta u društvenim naukama, usljed velikog uticaja koji ima na opšte funkcionisanje pojedinca. Najčešće istraživani indikatori SES-a u istraživanjima bili su prihodi porodice, obrazovanje i radni status roditelja (Bradley Corwyn 2002). U literaturi je istaknuto da indikatore SES-a treba birati u odnosu na specifična istraživačka pitanja i specifičnost ispitivane populacije, s obzirom na to da među istraživačima nikada nije postignut potpun konsenzus šta čini ovaj konstrukt (Gallo, Matthews 2003). Pored prihoda porodice, obrazovnog i radnog statusa roditelja, često se u obzir uzima i bračni status roditelja i broj braće i sestara, kao važnih obilježja porodice koja mogu uticati na SES.

U literaturi se mogu pronaći istraživanja koja su se bavila ispitivanjem više različitih faktora na AP djece sa razvojnim poremećajima (Alexander, Reynolds 2020; Čalasan, Drljan 2022; Liss et al. 2001; Stephan et al. 2021). U rezultatima tih istraživanja utvrđeno je da su različite sposobnosti prediktori adaptivnog funkcionisanja u različitim kliničkim grupama. Ipak, relativno mali broj istraživanja bavio se prediktivnim uticajem SES-a na AP kod ispitanika različitih populacija (Shevell et al. 2005a; Shevell et al. 2005b; Tenerife et al. 2022; Anderson et al. 2016). S obzirom na navedeno, osnovni cilj našeg istraživanja bio je ispitivanje prediktivnog uticaja socio-demografskih karakteristika (pola, obrazovanja roditelja, radnog i bračnog statusa roditelja, prihoda porodice i broja braće i sestara) na adaptivna postignuća djece sa razvojnim poremećajima.

METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Uzorak istraživanja

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 94 ispitanika, oba pola, uzrasta od 4 do 14 godina ($9,22 \pm 2,79$). Ukupan uzorak podijeljen je u tri grupe. Prvu grupu činilo je 31 djeteta sa SJP; drugu grupu 30 djece sa PSA; treću grupu 33 djece sa LIO. Odabir ispitanika za prvu grupu, djecu sa SJP, izvršen je na osnovu uvida u logopedsku doku-

mentaciju ustanova obuhvaćenih istraživanjem. Kod svih ispitanika dijagnostikovan je ekspresivni tip SJP.

Kriterijum za formiranje druge grupe, djece sa PSA, bila je dijagnoza poremećaja iz spektra autizma, postavljena od strane psihijatra referentne ustanove prema klasifikaciji Dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje (DSM-5 APA 2013). Vrijednosti količnika inteligencije preuzete su iz psihološke dokumentacije, pri čemu je 20 djece sa PSA imalo količnik inteligencije koji se kretao u opsegu LIO (IQ 50-69), dok je njih 10 imalo količnik inteligencije u opsegu UIO (IQ od 35–49).

Kriterijum za formiranje poduzorka djece sa LIO, bila je dijagnoza lake IO prema klasifikaciji Svjetske zdravstvene organizacije (ICD-10 WHO 1992: IQ 50-69 za laku IO). Vrijednosti količnika inteligencije preuzete su iz dokumentacije psihologa. Analizom medicinske dokumentacije iz poduzorka djece sa LIO isključeni su ispitanici sa poremećajem iz spektra autizma, evidentnim somatskim, izraženim emocionalnim i višestrukim smetnjama.

Instrumenti istraživanja

Prikupljanje podataka o individualnim karakteristikama ispitanika (pol, uzrast, obrazovanje roditelja, radni i bračni status roditelja, prihodi porodice i broj braće i sestara) izvršeno je na osnovu socio-demografskog upitnika koji je posebno konstruisan za potrebe ovog istraživanja.

Za procjenu adaptivnih vještina (konceptualnih, socijalnih, praktičnih) korišćena je Dijagnostička skala za procjenu adaptivnog ponašanja (Adaptive Behaviour Diagnostic Scale – ABDS; Pearson Patton & Mruzek 2016). ABDS je rejting skala, specifično dizajnirana u svrhu procjene adaptivnih vještina kod djece i adolescenata od 2 do 21 godine starosti. Ovaj instrument se sastoji od tri podskale koje ispituju adaptivne vještine u okviru tri domena: konceptualnog, socijalnog i praktičnog. Svaka podskala sastoji se od po 50 ajtema. Ajtemi na sve tri podskale skoruju se ocjenom od 0 do 4: ne može da uradi (0); može da uradi ali ne radi (1); može da uradi samo uz pomoć (2); može da uradi sam ponekad (3); može da uradi sam većinu vremena ili je radio dok je bio mlađi (4). Pojedinačan maksimalan sirovi skor na podskalama za procjenu konceptualnog, socijalnog i praktičnog domena iznosi 200 bodova, a maksimalan sirovi skor na cjelokupnoj skali iznosi 600 bodova. Odgovori u okviru svake podskale se sabiraju i dobija se ukupni sirovi skor, a zatim se na osnovu vrijednosti ukupnog sirovog skora određuje ekvivalentna vrijednost standardnog skora za svaki domen. Standardni skorovi sva tri domena sabiraju se i zajedno čine ukupan adaptivni

skor, koji predstavlja najpouzdaniji rezultat ABDS skale. Primarna funkcija ABDS skale je utvrđivanje prisustva ili odsustva deficita u AP, odnosno utvrđivanje da li su deficiti u AP prisutni, a ako jesu, kakav je njihov opseg. Opseg deficita definisan je u odnosu na to koliko rezultat ispitanika odstupa od rezultata onoga ko demonstrira tipično AP. Za potrebe ovog istraživanja, posebno se vodilo računa o odabiru adekvatnih informanata. Osnovni uslov koji je informant morao da ispuni bio je dobro poznavanje ispitanika, u smislu da je imao svakodnevni i direktan uvid u AP ispitanika, u vremenskom periodu od najmanje šest mjeseci. Informanti u našem istraživanju bili su terapeuti djece (logopedi i specijalni edukatori i rehabilitatori).

U našem istraživanju pokazalo se da ABDS skala ima odličnu pouzdanost izraženu pomoću Kronbahovog α koeficijenta koji za čitavu skalu iznosi 0,990. Takođe, detaljnijom provjerom pouzdanosti skale uočeno je da svaki od domena (podskala) ima odličnu pouzdanost; konceptualni domen (0,979), socijalni (0,980) i praktični domen (0,964).

Vrijeme i mjesto istraživanja

Istraživanje je realizovano tokom 2020/2021. godine u udruženjima za djecu i omladinu sa potrebom za posebnom podrškom, predškolskim ustanovama, redovnim i specijalnim školama u Bosni i Hercegovini. Sprovedenju istraživanja pristupili smo nakon odobrenja Etičkog komiteta Medicinskog fakulteta u Foči i dobijanja pismene saglasnosti od strane rukovodilaca ustanova u kojima je istraživanje realizovano. Pojedinačna saglasnost za učešće u istraživanju dobijena je od svih roditelja djece uključene u studiju.

Statističke mjere

Za statističku obradu podataka korišćen je programski paket SPSS verzija 21.0 („Statistical Package for Social Sciences SPSS 21.0 Inc, USA). Značajnost efekata ispitivanih varijabli procjenjivana je primjenom adekvatnih parametrijskih i neparametrijskih statističkih metoda. Određivanje prediktora rađeno je višestrukim standardnom regresionom analizom, pri čemu je standardizovani koeficijent β korišćen kao parametar za ispitivanje koliko je koja nezavisna promjenljiva u modelu doprinijela predikciji zavisne promjenljive. Kao nivo statističke značajnosti razlika, uzeta je uobičajena vrijednost $p < 0,05$. Podaci su prikazani tabelarno.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Tabela 1 prikazuje minimalne, maksimalne, prosječne vrijednosti i standardne devijacije konceptualnog, socijalnog, praktičnog i ukupnog adaptivnog standardizovanog skora ABDS skale kod SJP, LIO i PSA grupa ispitanika. Uvidom u tabelu možemo uočiti da ispitanici sa SJP imaju najviše vrijednosti skorova u okviru praktičnog domena ($87,94 \pm 14,13$), zatim u okviru socijalnog domena ($78,06 \pm 23,27$), dok su najniži skorovi uočeni u konceptualnom domenu ($65,03 \pm 15,28$). Ispitanici sa LIO imaju sličan profil adaptivnog funkcionisanja kao i ispitanici sa SJP (konceptualni < socijalni < praktični domen), odnosno imaju najniže vrijednosti skorova u konceptualnom ($50,76 \pm 14,34$), srednje vrijednosti u socijalnom ($62,27 \pm 16,59$) i najveće vrijednosti u praktičnom domenu ($74,36 \pm 13,50$). Ispitanici sa PSA imaju drugačiji profil adaptivnog funkcionisanja u odnosu na druge dvije grupe ispitanika, jer najniže vrijednosti skorova ostvaruju u socijalnom ($40,93 \pm 3,19$), zatim u konceptualnom ($45,70 \pm 12,16$), a najbolje u praktičnom domenu ($62,33 \pm 2,45$) (socijalni < konceptualni < praktični domen) (Tabela 1).

Tabela 1. Deskriptivne vrijednosti standardizovanih skorova pojedinačnih domena i ukupnog adaptivnog skora ABDS skale kod SJP, LIO i PSA grupa ispitanika

Skorovi ABDS skale	Grupe ispitanika, domeni i ukupan skor ABDS skale	Minimum	Maksimum	AS $\pm$ SD
Standardizovani skorovi	SJP			
	Konceptualni skor	40,00	92,00	$65,03 \pm 15,28$
	Socijalni skor	40,00	107,00	$78,06 \pm 23,27$
	Praktični skor	65,00	120,00	$87,94 \pm 14,13$
	Ukupan skor	147,00	319,00	$232,45 \pm 47,94$
	LIO			
	Konceptualni skor	40,00	84,00	$50,76 \pm 14,34$
	Socijalni skor	40,00	93,00	$62,27 \pm 16,59$
	Praktični skor	40,00	99,00	$74,36 \pm 13,50$
	Ukupan skor	125,00	251,00	$187,39 \pm 37,26$
	PSA			
	Konceptualni skor	40,00	82,00	$45,70 \pm 12,16$
	Socijalni skor	40,00	53,00	$40,93 \pm 3,19$
	Praktični skor	40,00	84,00	$62,33 \pm 2,45$
	Ukupan skor	120,00	206,00	$148,97 \pm 22,22$

ABDS – dijagnostička skala za procjenu adaptivnog ponašanja; SJP – specifični jezički poremećaj; LIO – laka intelektualna ometenost; PSA – poremećaj iz spektra autizma, AS – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija

Prediktivni uticaj socio-demografskih karakteristika na konceptualni domen ABDS skale unutar različitih grupa ispitanika

Tokom analize prediktivnog uticaja socio-demografskih karakteristika na konceptualni domen ABDS skale unutar SJP grupe ispitanika, regresioni model je pokazao da nijedna od ispitivanih socio-demografskih karakteristika ne predstavlja statistički značajan prediktor konceptualnog domena u ovoj grupi ispitanika. Unutar grupe ispitanika sa SJP socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 17,1% varijanse promjenljivosti konceptualnog domena ABDS skale ($R^2_{\text{pril}}=0,171$) (Tabela 2).

Tabela 2. Socio-demografske karakteristike kao prediktori konceptualnog domena ABDS skale unutar SJP grupe ispitanika

Grupa ispitanika	Prediktori konceptualnog domena ABDS skale	B	SE	β	R^2_{pril}	p
SJP	Pol	16,315	8,623	0,493	0,171	0,072
	Obrazovni nivo oca	1,716	5,998	0,101		0,778
	Obrazovni nivo majke	1,387	6,808	0,079		0,840
	Radni status oca	-8,663	9,596	-0,212		0,376
	Radni status majke	6,339	8,696	0,197		0,474
	Prihodi porodice	1,656	7,281	0,102		0,822
	Bračni status roditelja	-15,610	12,003	-0,348		0,207
	Broj braće i sestara	1,596	5,085	0,065		0,757

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; SJP – specifični jezički poremećaj; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p – statistička značajnost.

Unutar grupe ispitanika sa PSA socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 10,6% varijanse promjenljivosti konceptualnog domena ABDS skale ($R^2_{\text{pril}}=0,106$). Unutar PSA grupe ispitanika samo jedna od ispitivanih socio-demografskih karakteristika se pokazala kao statistički značajan prediktor konceptu-

alnog domena ABDS skale, a to je radni status majke ($\beta=-0,557$; $p=0,019$), dok se ostale socio-demografske karakteristike nisu pokazale kao statistički značajni prediktori konceptualnog domena kod ispitanika sa PSA (Tabela 3).

Tabela 3. Socio-demografske karakteristike kao prediktori konceptualnog domena ABDS skale unutar PSA grupe ispitanika

Grupa ispitanika	Prediktori konceptualnog domena ABDS skale	B	SE	β	R^2 pril.	p
PSA	Pol	-1,192	6,216	-0,042	0,106	0,850
	Obrazovni nivo oca	4,226	4,290	0,266		0,336
	Obrazovni nivo majke	-3,757	4,856	-0,183		0,448
	Radni status oca	-4,016	10,447	-0,084		0,705
	Radni status majke	-13,360	5,278	-0,557		0,019
	Prihodi porodice	8,941	5,172	0,514		0,099
	Bračni status roditelja	-2,075	8,206	-0,052		0,803
	Broj braće i sestara	2,215	5,158	0,089		0,672

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; PSA – poremećaj iz spektra autizma; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p – statistička značajnost.

Tokom analize prediktivnog uticaja socio-demografskih karakteristika na konceptualni domen ABDS skale unutar LIO grupe ispitanika regresioni model je pokazao da su radni status majke, radni status oca, prihodi porodice i pol statistički značajni prediktori konceptualnog domena u ovoj grupi ispitanika. Unutar grupe ispitanika sa LIO socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 52,3% varijanse promjenljivosti konceptualnog domena ABDS skale (R^2 pril.=0,523), pri čemu radni status majke ima najviše vrijednosti standardizovanog koeficijenta β , pa se može smatrati da ova socio-demografska karakteristika najbolje predviđa konceptualni domen ABDS skale unutar grupe ispitanika sa LIO ($\beta=0,558$; $p=0,015$), a zatim slijede radni status oca ($\beta=-0,447$; $p=0,027$), prihodi porodice ($\beta=-0,217$; $p<0,001$) i pol ($\beta=-0,142$; $p=0,011$) (Tabela 4).

Tabela 4. Socio-demografske karakteristike kao prediktori konceptualnog domena ABDS skale unutar LIO grupe ispitanika

Grupe ispitanika	Prediktori konceptualnog domena ABDS skale	B	SE	β	R^2 pril.	p
LIO	Pol	-4,249	3,933	-0,142	0,523	0,011
	Obrazovni nivo oca	-0,029	2,964	-0,002		0,291
	Obrazovni nivo majke	-6,645	2,815	-0,479		0,992
	Radni status oca	-17,593	6,741	-0,447		0,027
	Radni status majke	16,133	3,991	0,558		0,015
	Prihodi porodice	-3,441	3,835	-0,217		<0,001
	Bračni status roditelja	2,445	5,395	0,077		0,379
	Broj braće i sestara	7,032	3,126	0,396		0,654

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; LIO – laka intelektualna ometenost; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p – statistička značajnost.

Prediktivni uticaj socio-demografskih karakteristika na socijalni domen ABDS skale unutar različitih grupa ispitanika

Unutar grupe ispitanika sa SJP socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 2,1% varijanse promjenljivosti socijalnog domena ABDS skale (R^2 pril.=0,021). Unutar SJP grupe ispitanika nijedna od ispitivanih socio-demografskih karakteristika nije se pokazala kao statistički značajan prediktor socijalnog domena ABDS skale. Iako je standardizovani koeficijent β za radni status majke imao najvišu vrijednost (β =0,362) u odnosu na ostale ispitivane karakteristike, radni status majke ispitanika nije se pokazao kao statistički značajan prediktor socijalnog domena (Tabela 5).

Tabela 5. Socio-demografske karakteristike kao prediktori socijalnog domena ABDS skale unutar SJP grupe ispitanika

Grupe ispitanika	Prediktori Socijalnog domena ABDS skale	B	SE	β	R^2 pril.	p
SJP	Pol	-5,549	14,273	-0,110	0,021	0,701
	Obrazovni nivo oca	0,361	9,928	0,014		0,971
	Obrazovni nivo majke	-8,353	11,268	-0,312		0,466
	Radni status oca	-25,578	15,883	-0,411		0,122
	Radni status majke	17,746	14,394	0,362		0,231
	Prihodi porodice	-6,492	12,052	-0,264		0,596
	Bračni status roditelja	-14,219	19,868	-0,208		0,482
	Broj braće i sestara	-1,025	8,416	-0,027		0,904

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; SJP – specifični jezički poremećaj; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p – statistička značajnost

Tokom analize prediktivnog uticaja socio-demografskih karakteristika na socijalni domen ABDS skale unutar PSA grupe ispitanika regresioni model je pokazao da su se pol ispitanika i broj braće i sestara izdvojili kao statistički značajni prediktori socijalnog domena u ovoj grupi ispitanika. Unutar grupe ispitanika sa PSA socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 53,2% varijanse promjenljivosti socijalnog domena ABDS skale (R^2 pril.=0,532), pri čemu se pol ispitanika izdvojio kao najbolji prediktor i ima najviše vrijednosti standardizovanog koeficijenta β (β =0,451; p =0,010), a slijedi ga broj braće ili sestara (β =-0,442; p <0,080) (Tabela 6).

Tabela 6. Socio-demografske karakteristike kao prediktori socijalnog domena ABDS skale unutar PSA grupe ispitanika

Grupe ispitanika	Prediktori socijalnog domena ABDS skale	B	SE	β	R^2 pril.	p
PSA	Pol	3,345	1,180	0,451	0,532	0,010
	Obrazovni nivo oca	1,136	0,815	0,272		0,178
	Obrazovni nivo majke	-0,236	0,922	-0,044		0,800
	Radni status oca	3,545	1,984	0,282		0,088
	Radni status majke	0,960	1,002	0,153		0,349
	Prihodi porodice	1,168	0,982	0,256		0,248
	Bračni status roditelja	-2,636	1,558	-0,252		0,106
	Broj braće i sestara	-2,880	0,980	-0,442		0,008

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; PSA – poremećaj iz spektra autizma; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p – statistička značajnost

Unutar grupe ispitanika sa LIO socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 1% varijanse promjenljivosti socijalnog domena ABDS skale (R^2 pril.= 0,010). Nijedna od ispitivanih socio-demografskih karakteristika nije se pokazala kao statistički značajan prediktor socijalnog domena ABDS skale kod ove grupe ispitanika. Iako je standardizovani koeficijent β za obrazovni nivo majke imao najvišu vrijednost (β = -0,318) u odnosu na ostale ispitivane karakteristike, nije se pokazao kao statistički značajan prediktor socijalnog domena unutar LIO grupe ispitanika (Tabela 7).

Tabela 7. Socio-demografske karakteristike kao prediktori socijalnog domena ABDS skale unutar LIO grupe ispitanika

Grupe ispitanika	Prediktori socijalnog domena ABDS skale	B	SE	β	$R^2_{\text{pril.}}$	p
LIO	Pol	-0,464	6,622	-0,013	-0,010	0,945
	Obrazovni nivo oca	3,354	4,989	0,188		0,508
	Obrazovni nivo majke	-5,106	4,739	-0,318		0,292
	Radni status oca	-3,572	11,348	-0,078		0,756
	Radni status majke	8,898	6,719	0,266		0,198
	Prihodi porodice	0,053	6,457	0,003		0,993
	Bračni status roditelja	4,603	9,083	0,125		0,617
	Broj braće i sestara	5,838	5,262	0,273		0,278

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; LIO – laka intelektualna ometenost; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p – statistička značajnost.

Prediktivni uticaj socio-demografskih karakteristika na praktični domen ABDS skale unutar različitih grupa ispitanika

Unutar grupe ispitanika sa SJP socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 9,5% varijanse promjenljivosti praktičnog domena ABDS skale ($R^2_{\text{pril.}}=0,095$), Unutar SJP grupe ispitanika, nijedna od ispitivanih socio-demografskih karakteristika nije se pokazala kao statistički značajan prediktor praktičnog domena ABDS skale. Iako je standardizovani koeficijent β za prihode porodice imao najvišu vrijednost ($\beta=-0,356$) u odnosu na ostale ispitivane karakteristike, prihodi porodice ispitanika se nisu pokazali kao statistički značajan prediktor praktičnog domena (Tabela 8).

Tabela 8. Socio-demografske karakteristike kao prediktori praktičnog domena ABDS skale unutar SJP grupe ispitanika

Grupe ispitanika	Prediktori praktičnog domena ABDS skale	B	SE	β	R^2 pril.	p
SJP	Pol	-0,775	9,169	-0,025	-0,095	0,933
	Obrazovni nivo oca	2,669	6,377	0,170		0,680
	Obrazovni nivo majke	-1,263	7,238	-0,078		0,863
	Radni status oca	-7,389	10,203	-0,195		0,477
	Radni status majke	6,124	9,246	0,206		0,515
	Prihodi porodice	-5,316	7,742	-0,356		0,499
	Bračni status roditelja	-5,910	12,762	-0,142		0,648
	Broj braće i sestara	1,782	5,406	0,078		0,745

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; SJP – specifični jezički poremećaj; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p – statistička značajnost

Unutar grupe ispitanika sa PSA socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 10,5% varijanse promjenljivosti praktičnog domena ABDS skale (R^2 pril.=0,105). Obrazovni nivo majke ispitanika izdvojio se kao jedini statistički značajan prediktor koji ima najviše vrednosti standardizovanog koeficijenta (β = -0,572; p =0,025), za razliku od ostalih socio-demografskih karakteristika koje se nisu pokazale kao statistički značajni prediktori praktičnog domena ABDS skale u grupi ispitanika sa PSA (Tabela 9).

Tabela 9. Socio-demografske karakteristike kao prediktori praktičnog domena ABDS skale unutar PSA grupe ispitanika

Grupe ispitanika	Prediktori praktičnog domena ABDS skale	B	SE	β	R^2 pril.	p
PSA	Pol	10,721	6,885	0,342	0,105	0,134
	Obrazovni nivo oca	6,813	4,751	0,387		0,166
	Obrazovni nivo majke	-13,020	5,378	-0,572		0,025
	Radni status oca	-2,341	11,570	-0,044		0,842
	Radni status majke	-7,203	5,845	-0,271		0,231
	Prihodi porodice	-2,121	5,728	-0,110		0,715
	Bračni status roditelja	12,671	9,088	0,287		0,178
	Broj braće i sestara	6,503	5,713	0,237		0,268

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; PSA – poremećaj iz spektra autizma; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p – statistička značajnost

Unutar grupe ispitanika sa LIO socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 4,1% varijanse promjenljivosti praktičnog domena ABDS skale (R^2 pril.=0,041). Unutar LIO grupe ispitanika nijedna od ispitivanih socio-demografskih karakteristika nije se pokazala kao statistički značajan prediktor praktičnog domena ABDS skale. Iako je standardizovani koeficijent β za broj braće i sestara imao najvišu vrijednost (β =0,353) u odnosu na ostale ispitivane socio-demografske karakteristike, nije se pokazao kao statistički značajan prediktor praktičnog domena (Tabela 10).

Tabela 10. Socio-demografske karakteristike kao prediktori praktičnog domena ABDS skale unutar LIO grupe ispitanika

Grupe ispitanika	Prediktori Praktičnog domena ABDS skale	B	SE	β	R^2 pril.	p
LIO	Pol	-7,514	5,472	-0,266	-0,041	0,182
	Obrazovni nivo oca	0,824	4,123	0,057		0,843
	Obrazovni nivo majke	0,218	3,916	0,017		0,956
	Radni status oca	0,805	9,377	0,022		0,932
	Radni status majke	3,091	5,552	0,114		0,583
	Prihodi porodice	0,214	5,335	0,014		0,968
	Bračni status roditelja	-0,712	7,505	-0,024		0,925
	Broj braće i sestara	6,130	4,348	0,353		0,171

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; LIO – laka intelektualna ometenost; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p - statistička značajnost

Prediktivni uticaj socio-demografskih karakteristika na ukupan adaptivni skor ABDS skale unutar različitih grupa ispitanika

Unutar grupe ispitanika sa SJP socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 3,8% varijanse promjenljivosti ukupnog standardizovanog skora ABDS skale (R^2 pril=-0,038). Nijedna od ispitivanih socio-demografskih karakteristika nije se pokazala kao statistički značajan prediktor ukupnog adaptivnog skora ABDS skale. Iako je standardizovani koeficijent β za radni status oca imao najvišu vrijednost (β =-0,357) u odnosu na ostale ispitivane karakteristike, radni status oca se nije pokazao kao statistički značajan prediktor ukupnog adaptivnog skora ABDS skale (Tabela 11).

Tabela 11. Socio-demografske karakteristike kao prediktori ukupnog adaptivnog skora ABDS skale unutar SJP grupe ispitanika

Grupe ispitanika	Prediktori Ukupnog Adaptivnog skora ABDS skale	B	SE	β	R^2 pril.	p
SJP	Pol	13,992	29,157	0,135	0,038	0,636
	Obrazovni nivo oca	9,432	20,281	0,177		0,646
	Obrazovni nivo majke	-16,887	23,018	-0,306		0,471
	Radni status oca	-45,836	32,446	-0,357		0,172
	Radni status majke	28,866	29,405	0,286		0,337
	Prihodi porodice	-10,654	24,620	-0,210		0,669
	Bračni status roditelja	-45,589	40,586	-0,324		0,273
	Broj braće i sestara	2,639	17,192	0,034		0,879

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; SJP – specifični jezički poremećaj; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p – statistička značajnost

Unutar grupe ispitanika sa PSA socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 8,5% varijanse promjenljivosti ukupnog standardizovanog skora ABDS skale (R^2 pril=-0,085). Nijedna od ispitivanih socio-demografskih karakteristika nije se pokazala kao statistički značajan prediktor ukupnog adaptivnog skora ABDS skale u ovoj grupi ispitanika. Iako je standardizovani koeficijent β za obrazovni nivo majke imao najvišu vrijednost (β =-0,453) u odnosu na ostale ispitivane karakteristike, nije se pokazao kao statistički značajan prediktor ukupnog adaptivnog skora ABDS skale (Tabela 12).

Tabela 12. Socio-demografske karakteristike kao prediktori ukupnog adaptivnog skora ABDS skale unutar PSA grupe ispitanika

Grupe ispitanika	Prediktori Ukupnog adaptivnog skora ABDS skale	B	SE	β	R^2 pril.	p
PSA	Pol	12,874	11,481	0,249	0,085	0,275
	Obrazovni nivo oca	12,175	7,923	0,419		0,139
	Obrazovni nivo majke	-17,013	8,969	-0,453		0,072
	Radni status oca	-2,812	19,295	-0,032		0,886
	Radni status majke	-19,603	9,747	-0,448		0,057
	Prihodi porodice	7,988	9,552	0,251		0,412
	Bračni status roditelja	7,961	15,155	0,109		0,605
	Broj braće i sestara	5,838	9,527	0,129		0,547

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; PSA – poremećaj iz spektra autizma; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p – statistička značajnost

Unutar grupe ispitanika sa LIO socio-demografske karakteristike kao model objašnjavaju 40,8% varijanse promjenljivosti ukupnog adaptivnog skora ABDS skale (R^2 pril.=0,408). Radni status majke izdvojio se kao jedini statistički značajan prediktor ukupnog adaptivnog skora ABDS skale (β =0,374; p=0,046), za razliku od ostalih socio-demografskih karakteristika koje se nisu pokazale kao statistički značajni prediktori (Tabela 13).

Tabela 13. Socio-demografske karakteristike kao prediktori ukupnog adaptivnog skora ABDS skale unutar LIO grupe ispitanika

Grupe ispitanika	Prediktori Ukupnog Adaptivnog skora ABDS skale	B	SE	β	R^2 pril.	p
LIO	Pol	-12,227	13,147	-0,157	0,408	0,362
	Obrazovni nivo oca	4,149	9,905	0,103		0,679
	Obrazovni nivo majke	-11,533	9,409	-0,320		0,232
	Radni status oca	-20,360	22,531	-0,199		0,375
	Radni status majke	28,121	13,340	0,374		0,046
	Prihodi porodice	-3,174	12,820	-0,077		0,807
	Bračni status roditelja	6,337	18,033	0,077		0,728
	Broj braće i sestara	19,270	10,447	0,402		0,077

ABDS – dijagnostička skala za procenu adaptivnog ponašanja; LIO – laka intelektualna ometenost; B – nestandardizovani koeficijent regresije; SE – standardna greška; β – standardizovani koeficijent regresije; R^2 – prilagođeni koeficijent determinacije; p – statistička značajnost

DISKUSIJA

Rezultati našeg istraživanja ukazuju na različite obrasce usvojenosti adaptivnih vještina u tri posmatrane grupe ispitanika. Djeca sa SJP i LIO imaju sličan obrazac, tj. najviše vrijednosti skorova u okviru praktičnog domena, zatim u okviru socijalnog domena, dok su najniži skorovi uočeni u domenu konceptualnih vještina. Rezultatima koji govore o najlošijim postignućima djece sa SJP na konceptualnom domenu potvrdili smo rezultate rijetkih inostranih istraživanja o adaptivnom ponašanju djece sa SJP (Damberg et al. 2014; Harrison, Oakland 2003; Shevell et al. 2005a). Ovakvi rezultati su krajnje očekivani, s obzirom da se radi o domenu koji se dominantno oslanja na govorno-jezičke sposobnosti (komunikacija i funkcionalne akademske vještine). Dalje, u literuri se navodi da djeca sa SJP mogu ispoljavati i teškoće u razvoju socijalnih vještina. Specifično, deficiti se mogu javiti i u domenu socijalne kompetencije (Drljan i sar. 2015), socijalnih odnosa (Durkin, Conti Ramsden 2007) i socijalne kognicije (Marton Abramoff, Rosenzweig 2005). Iako još uvijek nije jasno

da li su kod djece sa SJP teškoće u domenu socijalnih vještina posljedica nerazvijenih jezičkih sposobnosti ili poremećaj *per se*, evidentno je da ova djeca mogu imati značajnih teškoća i u ovom domenu adaptivnih vještina.

Naši rezultati su vrlo očekivani i kada se radi o djeci sa LIO, s obzirom na to da je u literaturi dobro utvrđeno da deficiti u određenim funkcionalnim akademskim i komunikacionim vještinama, zajedno sa deficitima u socijalnom domenu, čine srž poteškoća djece i odraslih sa LIO (Leffert, Siperstein 2002). Adaptivni profil naših ispitanika sa PSA, koji čine najlošija postignuća u socijalnom domenu, srednje vrijednosti u konceptualnom i najviše vrijednosti u praktičnom domenu, takođe je dobro utvrđen u rezultatima brojnih studija rađenih na ovu temu (Bolte, Poustka 2002; Burack, Volkmar 1992; Carpentieri, Morgan 1996; Carter et al. 1998; Del Cole et al. 2017; Fenton et al. 2003; Paul et al. 2004; Tomanik et al. 2007).

Praktični domen prema rezultatima našeg istraživanja predstavlja stabilno područje funkcionisanja za djecu sa SJP, PSA i LIO, s obzirom na to da su sve grupe djece postizale najbolje rezultate u okviru ovog domena. Dobijeni rezultati su objasnijivi na način da su vještine koje reprezentuju praktični domen (vještine svakodnevnog života) daleko lakše za usvajanje i ovladavanje, u poređenju sa vještinama koje ulaze u konceptualni (komunikacija i funkcionalne akademske vještine) i socijalni domen (personalne i interpersonalne vještine) adaptivnog funkcionisanja.

U ovom istraživanju nastojali smo da ispitamo i prediktivni uticaj različitih socio-demografskih karakteristika (pol, obrazovanje roditelja, radni i bračni status roditelja, prihod porodice i broj braće i sestara) na konceptualni, socijalni i praktični domen i ukupan adaptivni skor ABDS skale unutar grupa ispitanika sa razvojnim poremećajima (SJP, PSA i LIO).

Kada sumiramo rezultate našeg istraživanja, možemo uočiti da se kod djece sa SJP nijedna od ispitivanih socio-demografskih karakteristika nije pokazala značajnim prediktorom konceptualnog, socijalnog i praktičnog domena, kao i ukupnog adaptivnog skora postignutog na ABDS skali. Rezultate našeg istraživanja možemo djelimično uporediti sa studijom Švela i saradnika (Shevell et al. 2005a), koja je ispitala adaptivno funkcionisanje djece sa SJP i prediktivni uticaj različitih varijabli, između ostalog i obrazovnog i radnog statusa roditelja, na adaptivna postignuća njihove djece. Rezultati ove studije takođe su pokazali da nijedna od ispitivanih varijabli nije bila značajan prediktor postignuća na adaptivnim domenima i ukupnom adaptivnom skoru.

Kada su u pitanju djeca sa PSA, u konceptualnom domenu značajan prediktor postignuća bio je radni status majke, a u socijalnom domenu pol ispitanika i broj

braće i sestara. Obrazovni nivo majke bio je značajan prediktor praktičnog domena, a nijedna od ispitivanih socio-demografskih karakteristika nije bila značajan prediktor ukupnog adaptivnog skora postignutog na ABDS skali. Ševel i saradnici (Shevell et al. 2005b) su ispitivali razvojne i funkcionalne ishode na školskom uzrastu kod djece kod koje je na ranijem, predškolskom uzrastu evidentirano globalno razvojno kašnjenje. Između ostalog, autori su ispitivali i prediktorski uticaj obrazovnog i radnog statusa majke i oca, pri čemu su rezultati pokazali da su djeca čije su majke zaposlene imala bolja postignuća na domenu komunikacije, u odnosu na djecu čije majke nisu bile radno angažovane. Domen komunikacije na VABS skali koja je u ovom istraživanju korišćena za procjenu AP jednak je konceptualnom domenu na ABDS skali, pa možemo napraviti paralelu i utvrditi sličnost između naših rezultata i rezultata pomenute studije.

U studiji Tenerajfa i saradnika (Tenerife et al. 2022) ispitivan je, između ostalog, i prediktivni uticaj pola na adaptivno funkcionisanje djece sa PSA. Rezultati ovog istraživanja pokazali su da pol nije značajan prediktor nijednog domena VABS skale, pa ni socijalnog domena. Naši rezultati koji govore o prediktivnom uticaju pola na socijalni domen kod djece sa PSA mogu se dijelom uporediti sa rezultatima studije Andersona i saradnika (Anderson et al. 2016). Naime, ovi autori su poredili prediktore socijalne bliskosti kod 182 djeteta sa PSA, koristeći analizu društvenih mreža. Rezultati pomenutog istraživanja pokazali su da je muški pol bio značajan prediktor socijalne bliskosti među djecom sa PSA.

Pregledom dostupne literature ustanovili smo da prisustvo braće i sestara može biti pozitivno povezano sa boljim adaptivnim postignućima na svakom od tri ispitivana domena na VABS skali: domenu komunikacije (Ben-Itzhak Zukerman, Zachor 2016; Knott Lewis, Williams 2007), domenu socijalizacije (Ben-Itzhak Zukerman, Zachor 2016; Ben-Itzhak Nachshon, Zachor 2019; Matthews Goldberg, Lukowski 2013; Matthews, Goldberg 2018) i domenu vještina svakodnevnog života (Ben-Itzhak Nachshon, Zachor 2019). Bolja postignuća na svim ispitivanim adaptivnim domenima i ukupnom adaptivnom skor u korist djece sa PSA koja imaju braću i sestre, dobijena su i u istraživanju koje je imalo za cilj da ispita vezu između socijalnog funkcionisanja djece sa PSA i kompetencije njihove braće i sestara (Brewton et al. 2012). Autori su zaključili da tipično razvijena (TR) braća i sestre mogu biti kompetentni uzori i da stvaraju stimulativno okruženje za razvoj adaptivnih vještina djece sa PSA. Kada je u pitanju prediktivni uticaj braće i sestara specifično samo na socijalni domen adaptivnog funkcionisanja, što su pokazali rezultati našeg istraživanja, dobijene nalaze možemo uporediti sa rezultatima studije koja je ispitivala uticaj

braće i sestara na socijalno funkcionisanje djece sa PSA (Ben-Itzhak Nachshon, Zachor 2019). Naime, rezultati ove studije pokazali su da djeca sa PSA koja imaju stariju braću i sestre, imaju i manje ozbiljne teškoće socijalne interakcije i bolje vještine socijalne adaptacije u odnosu na djecu sa PSA koja su jedinci u porodici. Ovakvi nalazi sugerišu da starija braća i sestre pozitivno utiču na socijalne vještine svog mlađeg brata i sestre sa PSA, što su potvrdili i rezultati drugih istraživanja (Ben-Itzhak Nachshon, Zachor 2019; Matthews Goldberg, Lukowski 2013; Matthews, Goldberg 2018).

Praktični domen čine vještine koje su potrebne za funkcionisanje u kući i zajednici, kao što su aktivnosti pranja, oblačenja, poštovanja bezbjednosnih pravila i završavanja kućnih obaveza. Za razliku od konceptualnog i socijalnog domena, gde je očekivano da djeca sa PSA imaju deficite i kašnjenja, praktični domen bi trebao da bude relativno dobro razvijen (Gilham et al. 2000). Rezultati našeg istraživanja pokazali su da je obrazovni nivo majke značajan prediktor postignuća djece sa PSA u ovom domenu. U rezultatima longitudinalne studije koja je imala za cilj da utvrdi prediktore adaptivnog funkcionisanja kod djece sa PSA na predškolskom uzrastu, a u dvije različite vremenske tačke ispitivanja, navedena je značajna povezanost između nivoa obrazovanja majke i opšteg adaptivnog funkcionisanja djeteta, uključujući i praktične adaptivne vještine (Casula et al. 2024). Autori studije su dobijene rezultate objasnili na način da viši nivo obrazovanja majke može igrati ključnu ulogu u tome kako djeca sa PSA uče smjernice za razvoj praktičnih, odnosno svakodnevnih životnih vještina. Viši obrazovni nivo majke doprinosi stvaranju stimulativnog domaćeg okruženja, što podstiče razvoj adaptivnih vještina. Na primjer, obrazovane majke mogu efikasnije pružati strukturiranu podršku za aktivnosti poput brige o sebi, poštovanja sigurnosnih rutina ili korištenja resursa u zajednici, što pozitivno utiče na razvoj praktičnih adaptivnih sposobnosti djeteta. U ovom slučaju, viši obrazovni nivo majke djeluje kao svojevrsni zaštitni faktor, jer omogućava djetetu da bolje funkcioniše u svakodnevnom životu – kako unutar kućnog okruženja, tako i u aktivnostima koje se izvode u široj socijalnoj sredini.

Kod djece sa LIO radni status majke izdvojio se kao najznačajniji prediktor u konceptualnom domenu i ukupnom adaptivnom skoru na ABDS skali, dok u socijalnom i praktičnom domenu nijedna od ispitivanih varijabli nije bila značajan prediktor. Zanimljiv je nalaz da su se pored radnog statusa majke i radni status oca, prihod porodice i pol ispitanika takođe izdvojili kao statistički značajni prediktori konceptualnog domena u okviru ove ispitivane grupe. Možemo zaključiti da radni status majke i oca, odnosno zaposlenost oba roditelja posljedično vodi ka boljim i većim

prihodima porodice, što je rezultiralo njihovim prediktorskim uticajem na postignuća djece sa LIO u konceptualnom domenu. Ipak, naši rezultati su pokazali da radni status majke kao socio-demografska karakteristika najbolje predviđa konceptualni domen ABDS skale unutar ove grupe ispitanika. U nama dostupnoj literaturi nismo pronašli nijedno istraživanje koje se specifično bavilo ispitivanjem odnosa između sveukupnog adaptivnog funkcionisanja djece sa LIO i radnog statusa njihovih roditelja, što nas sprečava da uporedimo rezultate našeg istraživanja sa nekim drugim, ranije rađenim istraživanjima na ovu temu. Međutim, rezultate našeg istraživanja možda možemo objasniti na sljedeći način: Zaposlene majke najveći dio vremena provode van kuće. Za njihovu djecu to posljedično znači da su u velikoj mjeri usmjerena sama na sebe. Samousmjerenost djece, nastala usljed nedostupnosti njihovih zaposlenih majki tokom većeg dijela dana, jedan je od mogućih razloga za bolje ovladavanje vještinama koje ulaze u praktični domen adaptivnog funkcionisanja. Možemo zaključiti da djeca zaposlenih majki imaju više zadataka na dnevnom nivou koje moraju da obave, a ti zadaci su sastavni dio svih ispitivanih domena adaptivnog funkcionisanja. Kada je u pitanju konceptualni domen, češće sama rade zadaću i obavljaju samostalno druge aktivnosti zadate u školi. U socijalnom domenu, više su usmjerena na samostalnu interakciju u socijalnoj sredini, dok u praktičnom domenu obavljaju različite kućne poslove i aktivnosti zadate od strane zaposlenih roditelja. Moguće je da ovo dovodi do veće stimulacije za vežbanje i ovladavanje različitim aktivnostima svakodnevnog života kod ove djece, što je dovelo do njihovih boljih postignuća na ukupnom adaptivnom skoru, odnosno do njihovog sveukupno boljeg adaptivnog funkcionisanja.

ZAKLJUČAK

Od svih ispitivanih socio-demografskih karakteristika (pol, obrazovanje roditelja, radni i bračni status roditelja, prihodi porodice i broj braće i sestara) prediktivni uticaj na postignuća djece sa razvojnim poremećajima u okviru različitih adaptivnih domena ostvarili su radni status i obrazovni nivo majke, pol ispitanika i broj braće i sestara. Možemo zaključiti da prediktivne varijable ostvaruju različit uticaj na adaptivno funkcionisanje u okviru različitih grupa djece. Razumijevanje kako socio-demografski faktori utiču na adaptivne sposobnosti djece je ključ za dizajniranje efikasnih intervencija. Ova interakcija je složena, ali njezino razumijevanje omogućava bolje prilagođene strategije koje mogu pomoći djeci da prevaziđu prepreke u svom razvoju i uspješno se integrišu u društvene i obrazovne kontekste.

LITERATURA:

1. American Association on Intellectual and Developmental Disabilities – AAIDD (2010) *Intellectual Disability: Definition, Classification, and Systems of Supports, 11th ed.*, AAIDD, Washington, DC
2. American Psychiatric Association - APA (2000), *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition*, Text Revision, APA, Washington, DC
3. American Psychiatric Association – APA (2013), *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-V*.
4. Alexander, Ryan, Matthew Reynolds (2020), "Intelligence and adaptive behavior: a meta-analysis", *School Psychology Review*, 49(2), 85-110.
5. Anderson, Ariana, Jill Locke, Mark Kretzmann, Connie Kasari (2016), "Social network analysis of classrooms containing children with autism spectrum disorder: Predictors of fragmentation and connectivity in elementary school classrooms", *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 20, 700-709.
6. Bölte, Sven, Fritz Poustka (2002), "The relation between general cognitive level and adaptive behavior domains in individuals with autism with and without co-morbid mental retardation", *Child Psychiatry and Human Development*, 33(2), 165-172.
7. Ben-Itzhak, Esther, Gill Zukerman, Ditzza Zachor (2016), "Having older siblings is associated with less severe social communication symptoms in young children with autism spectrum disorder", *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(8), 1613-1620.
8. Ben-Itzhak, Esther, Noa Nachshon, Ditzza Zachor (2019), "Having siblings is associated with better social functioning in autism spectrum disorder", *Journal of Abnormal Child Psychology*, 47(5), 921-931.
9. Bradley, Robert, Robert Corwyn (2002), "Socioeconomic status and child development", *Annual Review of Psychology*, 53(1), 371-399.
10. Brewton, Christie, Kerri Nowell, Lasala Morgan, Robin Goin-Kochel (2012), "Relationship between the social functioning of children with autism spectrum disorders and their siblings' competencies/problem behaviors", *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6(2), 646-653.
11. Buha, Nataša, Milica Gligorović (2019), "Adaptivne veštine kod dece sa specifičnim jezičkim poremećajem – preliminarno ispitivanje", u: Milena Nikolić i Medina Vantić Tanjić (ur.), *Unapređenje kvalitete života djece i*

- mladih. *Tematski zbornik X međunarodne naučno-stručne konferencije*, Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih, Tuzla, 489-500.
12. Burack, Jacob, Fred Volkmar (1992), "Development of low-and high-functioning autistic children", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 33(3), 607-616.
 13. Carpentieri, Sarah, Sam Morgan (1996) , "Adaptive and intellectual functioning in autistic and nonautistic retarded children", *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 26(6), 611-620.
 14. Carter, Alice, Fred Volkmar, Sara Sparrow, Jing-Jen Wang, Catherine Lord, Geraldine Dawson, Eric Fombonne, , Katherine Loveland, Gary Mesibov, Eric Schopler (1998), "The Vineland Adaptive Behavior Scales: supplementary norms for individuals with autism", *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 28(4), 287-302.
 15. Casula, Laura, Maria Grazia Logrieco, Giulio D'Urso, Silvia Guerrera, Emanuela Petrolo, Ilaria Nicolì, Vittoria Celentano, Giusi Antonia Toto, Stefano Vicari, Mirco Fasolo, , Giovanni Valeri (2024), "What Factors Predict Adaptive Functioning in Preschool Children with Autism Spectrum Disorder? A Longitudinal Study", *Journal of Clinical Medicine*, 13(6), 1565.
 16. Čalasan, Sladana, Bojana Drljan (2022), "Adaptivno ponašanje kod dece sa razvojnim poremećajima", *Baština*, 32(56), 495-511.
 17. Damberga, Ilze, Malgožata Raščevska, Aleksandrs Koļesovs, Sandra Sebre, Ilona Laizāne, Inga Skreitule Pikše, Baiba Martinsone (2014), "Adaptive behavior in children with specific learning disabilities and language and intellectual impairments", *Baltic Journal of Psychology*, 15(1-2), 87–103.
 18. Del Cole, Carolina, Sheila Caetano, Wagner, Ribeiro, Arthur Melo Kümmer, Andrea Jackowski (2017), "Adolescent adaptive behavior profiles in Williams–Beuren syndrome, Down syndrome, and autism spectrum disorder", *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 11(1), 40.
 19. Drljan, Bojana, Mile Vuković, Ivana, Arsenić, Nadica Jovanović Simić (2015), "Detekcija pragmatikih deficita kod dece sa specifičnim jezičkim poremećajem", u: Mile Vuković (ur.), *Specijalna edukacija i rehabilitacija danas. Zbornik radova*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, 27-34.
 20. Drljan, Bojana, Mile Vuković (2017), "Leksička raznovrsnost u narativnom diskursu dece sa specifičnim jezičkim poremećajem", *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(3), 261–287.

21. Durkin, Kevin, Gina Conti-Ramsden (2007), "Language, social behavior, and the quality of friendships in adolescents with and without a history of specific language impairment", *Child Development*, 78(5), 1441-1457.
22. Fenton, Gemma, Caterina D'ardia, Donatella Valente, Ilaria Del Vecchio, Anna Fabrizi, Paola Bernabei (2003), "Vineland adaptive behavior profiles in children with autism and moderate to severe developmental delay", *Autism*, 7(3), 269-287.
23. Gallo, Linda, Karen Matthews (2003), "Understanding the association between socioeconomic status and physical health: do negative emotions play a role?", *Psychological bulletin*, 129(1), 10.
24. Gilham, Jane, Alice Carter, Fred Volkmar, Sara Sparrow (2000), "Toward a developmental operational definition of autism", *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 30(4), 269-278.
25. Harrison, Patti, Thomas Oakland (2003), *Adaptive behavior assessment system*, Psychological Corporation, San Antonio, TX
26. Knott, Fiona, Charlie Lewis, Tim Williams (2007), "Sibling interaction of children with autism: Development over 12 months", *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(10), 1987-1995.
27. Leffert, James, Gary Siperstein (2002), "Social cognition: A key to understanding adaptive behavior in individuals with mild mental retardation", *International review of research in mental retardation*, 25, 135-181.
28. Liss, Miriam, Brian Harel, Deborah Fein, Doris Allen, Michelle Dunn, Carl Feinstein, Robin Morris, Lynn Waterhouse, Isabel Rapin (2001), "Predictors and correlates of adaptive functioning in children with developmental disorders", *Journal of autism and developmental disorders*, 31(2), 219-230.
29. Marton, Klara, Brocha Abramoff, Shari Rosenzweig (2005), "Social cognition and language in children with specific language impairment (SLI)", *Journal of communication disorders*, 38(2), 143-162.
30. Matthews, Nicole, Wendy Goldberg (2018), "Theory of mind in children with and without autism spectrum disorder: Associations with the sibling constellation", *Autism*, 22(3), 311-321.
31. Matthews, Nicole, Wendy Goldberg, Angela Lukowski (2013), "Theory of mind in children with autism spectrum disorder: Do siblings matter?", *Autism Research*, 6(5), 443-453.
32. Paul, Rhea, Stephanie Miles, Domenic Cicchetti, Sara Sparrow, Ami Klin, Fred Volkmar, Megan Coflin, Shelley Booker (2004), "Adaptive behavior

- in autism and pervasive developmental disorder-not otherwise specified: Microanalysis of scores on the Vineland Adaptive Behavior Scales", *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 34(2), 223-228.
33. Pearson, Nils, James Patton, Daniel Mruzek (2016), *Adaptive behavior diagnostic scale. Adaptive Behavior Diagnostic Scale (ABDS)*, Pro-Ed, Austin, TX
 34. Schalock, Robert L., Ruth A. Luckasson, Karrie A. Shogren, Sharon Borthwick-Duffy, Val Bradley, Wil H. E. Buntinx, David L. Coulter, Ellis M. Craig, Sharon C. Gomez, Yves Lachapelle, Alya Reeve, Martha E. Snell, Scott Spreat, Marc J. Tassé, James R. Thompson, Miguel A. Verdugo, Michael L. Wehmeyer, Mark H. Yeager (2010), *Intellectual disability. Definition, classification and systems of supports (11th ed.)*, American Association on Intellectual and Developmental Disabilities, Washington, DC
 35. Shevell, Michael, Annete Majnemer, Richard Webster, Robert Platt, Rena Birnbaum (2005a), "Outcomes at school age of preschool children with developmental language impairment", *Pediatric Neurology*, 32(4), 264-269.
 36. Shevell, Michael, Annette Majnemer, Robert Platt, Richard Webster, Rena Birnbaum (2005b), "Developmental and functional outcomes at school age of preschool children with global developmental delay", *Journal of child neurology*, 20(8), 648-654.
 37. Stephan, Catherine, Liv Clasen, Elizabeth Adeyemi, Nancy Lee (2021), "Speech impairments explain unique variance in adaptive behavior skills in young people with Down syndrome", *American Journal of Speech-Language Pathology*, 30(1), 253-259.
 38. Tenerife, Janine, Emerson Peteros, Jennifer Englatera, John de Vera, Lilibeth Pinili, Margie Fulgencio (2022), "Exploring predictors of adaptive behaviour of children with autism", *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 17(3), 772-786.
 39. Tomanik, Stacey, Deborah Pearson, Katherine Loveland, David Lane, Bryant Shaw (2007), "Improving the reliability of autism diagnoses: Examining the utility of adaptive behavior", *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(5), 921-928.
 40. World Health Organization - WHO (1992), *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: clinical descriptions and diagnostic guidelines*, World Health Organization

PREDICTIVE INFLUENCE OF SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS ON ADAPTIVE ACHIEVEMENTS OF CHILDREN WITH DEVELOPMENTAL DISORDERS

Summary:

Adaptive behavior is defined as a set of conceptual, social, and practical skills that individuals learn and use in everyday life. The aim of this study was to examine the predictive influence of socio-demographic characteristics (gender, parental education, parental employment and marital status, family income, and the number of siblings) on the adaptive achievements of children with developmental disorders. The research was conducted on a total sample of 94 participants, both genders, aged 4 to 14 years (9.22 ± 2.79), divided into three groups. The first group consisted of 31 children with SLI; the second group included 30 children with ASD; and the third group comprised 33 children with ID. Data collection on the individual characteristics of participants was based on a socio-demographic questionnaire specifically designed for the purposes of this study. To assess adaptive skills (conceptual, social, practical), the Diagnostic Adaptive Behavior Scale (Pearson, Patton & Mruzek, 2016) was used. The study was conducted during the 2020/2021 academic year in organization for children and youth requiring special support, preschools, regular, and special schools in Bosnia and Herzegovina. The results showed that among children with SLI, none of the examined socio-demographic characteristics were significant predictors of adaptive achievements. Among children with ASD, maternal employment status was a significant predictor of the conceptual domain, gender and the number of siblings were predictors of the social domain, and maternal educational level was a predictor of the practical domain. For children with ID, maternal employment status emerged as the most significant predictor in the conceptual domain and the overall adaptive score on the ABDS scale. In conclusion, socio-demographic characteristics as predictive variables have varying impacts on adaptive functioning across different groups of children.

Keywords: socioeconomic status; adaptive behavior; children with developmental disorders

Adrese autorica

Authors' address

Sladana Čalasan

Univerzitet u Istočnom Sarajevu

Medicinski fakultet Foča

calasansladjana@gmail.com

Nadica Jovanović-Simić
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
nadica58@gmail.com

Bojana Drljan
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
bojanadrljan77@gmail.com